Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

21 decembrie 2016?*

„Trimitere preliminară — Directiva 93/13/CEE — Contracte încheiate cu consumatorii — Împrumuturi ipotecare — Clauze abuzive — Articolul 4 alineatul (2) — Articolul 6 alineatul (1) — Constatarea nulității — Limitarea de către instanța națională a efectelor în timp ale constatării nulității unei clauze abuzive”

În cauzele conexate C-154/15, C-307/15 și C-308/15,

având ca obiect cereri de decizie preliminară formulate în temeiul articolului 267 TFUE de Juzgado de lo Mercantil nº 1 de Granada (Tribunalul Comercial nr. 1 din Granada, Spania) (C-154/15), prin decizia din 25 martie 2015, primită de Curte la 1 aprilie 2015, precum și de Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante, Spania) (C-307/15 și C-308/15), prin deciziile din 15 iunie 2015, primite de Curte la 1 iulie 2015, în procedurile

Francisco Gutiérrez Naranjo

împotriva

Cajasur Banco SAU (C-154/15),

Ana María Palacios Martínez

împotriva

Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA) (C-307/15),

Banco Popular Español, SA

împotriva

Emilio Irles López,

Teresa Torres Andreu (C-308/15),

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul K. Lenaerts, președinte, domnul A. Tizzano, vicepreședinte, doamna R. Silva de Lapuerta și domnul M. Ilešič, președinți de cameră, domnii J. Malenovský, E. Levits (raportor), J.-C. Bonichot, A. Arabadjiev, C. G. Fernlund, C. Vajda, S. Rodin și F. Biltgen și doamna K. Jürimäe, judecători,

avocat general: domnul P. Mengozzi,

* * Limba de procedură: spaniola.

grefier: doamna L. Carrasco Marco, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 26 aprilie 2016,

luând în considerare observațiile prezentate:

— pentru domnul Gutiérrez Naranjo, de A. Navarro Vidal, de A. Martínez Muriel, de D. Pineda Cuadrado și de L. Pineda Salido, abogados;

— pentru doamna Palacios Martínez, de F. J. Zambudio Nicolas, abogado, și de R. López Coloma, procuradora;

— pentru Banco Popular Español SA, de C. Fernández Vicién, de I. Moreno-Tapia Rivas și de J. Capell, abogados;

— pentru Cajasur Banco SAU, de J. Remón Peñalver și de D. Sarmiento Ramirez-Escudero, abogados;

— pentru Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA), de J. Rodríguez Cárcamo și de A. Rodríguez Conde, abogados;

— pentru domnul Irles López și pentru doamna Torres Andreu, de Y. Sánchez Orts, procuradora, și de F. García Cerrillo, abogado;

— pentru guvernul spaniol, de A. Gavela Llopis și de M. Sampol Pucurull, în calitate de agenți;

— pentru guvernul ceh, de S. Šindelková, de M. Smolek și de J. Vláčil, în calitate de agenți;

— pentru guvernul polonez, de B. Majczyna, în calitate de agent;

— pentru guvernul Regatului Unit, de S. Simmons și de L. Christie, în calitate de agenți, asistați de S. Ford, barrister, de K. Smith și de B. Kennelly, QC;

— pentru Comisia Europeană, de D. Roussanov, de N. Ruiz García și de J. Baquero Cruz, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 13 iulie 2016,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererile de decizie preliminară privesc interpretarea, în special, a articolelor 6 și 7 din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii (JO 1993, L 95, p. 29, Ediție specială, 15/vol. 2, p. 273).

2 Aceste cereri au fost formulate în cadrul unor litigii între persoane care au contractat împrumuturi ipotecare cu instituții de credit, în legătură cu dreptul la restituirea unor sume plătite în temeiul unor clauze contractuale al căror caracter abuziv a fost constatat pe cale judecătorească.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

3 Al zecelea considerent al Directivei 93/13 enunță:

„[…] se poate obține o protecție mai eficace a consumatorului prin adoptarea unor norme de drept uniforme în ceea ce privește clauzele abuzive […]”

4 Al doisprezecelea considerent al acestei directive precizează:

„[…] statele membre ar trebui să aibă posibilitatea, respectând în același timp dispozițiile tratatului, de a le asigura consumatorilor un nivel mai ridicat de protecție prin dispoziții de drept intern mai stricte decât cele din prezenta directivă”

5 Potrivit celui de al douăzeci și patrulea considerent al Directivei 93/13:

„[…] autoritățile judiciare sau administrative din statele membre trebuie să aibă la dispoziție mijloace adecvate și eficace pentru a împiedica aplicarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii”

6 Conform articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13:

„O clauză contractuală care nu s-a negociat individual se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună-credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului.”

7 În temeiul articolului 3 alineatul (2) primul paragraf din această directivă:

„Se consideră întotdeauna că o clauză nu s-a negociat individual atunci când a fost redactată în prealabil, iar, din acest motiv, consumatorul nu a avut posibilitatea de a influența conținutul clauzei, în special în cazul unui contract de adeziune.”

8 Articolul 4 din directiva menționată prevede:

„(1) Fără să aducă atingere articolului 7, caracterul abuziv al unei clauze contractuale se apreciază luând în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului și la toate clauzele contractului sau ale unui alt contract de care acesta depinde.

(2) Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu privește nici definirea obiectului contractului, nici caracterul adecvat al prețului sau remunerației, pe de o parte, față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil.”

9 Articolul 5 din aceeași directivă precizează:

„În cazul contractelor în care toate clauzele sau o parte a acestora sunt prezentate consumatorului în scris, acestea trebuie întotdeauna redactate într-un limbaj clar și inteligibil. […]”

10 Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 prevede:

„Statele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor [a se citi «de către un profesionist»], în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile prin aceste clauze [a se citi «potrivit dispozițiilor sale»], în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive.”

11 Conform articolului 7 alineatul (1) din această directivă:

„Statele membre se asigură că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficace pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzători sau furnizori [a se citi «de către profesioniști»].”

Dreptul spaniol

Legislația

12 Potrivit articolului 1303 din Código Civil (Codul civil):

„Odată constatată nulitatea unei obligații, părțile contractante trebuie să își restituie reciproc bunurile care au făcut obiectul contractului, fructele acestora și prețul însoțit de dobânzi, fără a aduce atingere articolelor următoare.”

13 Articolul 82 alineatul (1) din texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (textul consolidat al Legii generale privind protecția consumatorilor și a utilizatorilor și a altor legi complementare), aprobat prin Real Decreto Legislativo 1/2007 (Decretul legislativ regal 1/2007) din 16 noiembrie 2007 (BOE nr. 287 din 30 noiembrie 2007), în versiunea aplicabilă litigiilor principale (denumit în continuare „LGDCU”), prevede:

„Se consideră abuzive toate clauzele care nu s-au negociat individual, precum și toate practicile care nu rezultă dintr-un acord expres și care, în contradicție cu cerința de bună-credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului și al utilizatorului.”

14 Articolul 83 din LGDCU prevede:

„Clauzele abuzive sunt nule de plin drept și sunt considerate nescrise. În acest sens, după ascultarea părților, instanța constată nulitatea clauzelor abuzive incluse în contract, acesta continuând totuși să angajeze părțile potrivit dispozițiilor sale, în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive.”

15 Articolul 5 alineatul (5) din Ley 7/1998 sobre Condiciones Generales de la Contratación (Legea 7/1998 privind condițiile generale ale contractelor) din 13 aprilie 1998 (BOE nr. 89 din 14 aprilie 1998), în versiunea aplicabilă litigiilor principale (denumită în continuare „LCGC”), prevede:

„Redactarea clauzelor generale trebuie să respecte criteriile de transparență, de claritate, de precizie și de simplitate.”

16 Articolul 7 din LCGC prevede:

„Se consideră că următoarele condiții generale nu figurează în contract:

a) cele despre care consumatorul nu a avut în mod real ocazia să ia cunoștință înaintea încheierii contractului sau care nu au fost semnate, dacă este cazul, potrivit articolului 5;

b) condițiile ilizibile, ambigue, obscure și incomprehensibile, cu excepția situației în care, în cel din urmă caz, aderentul le-a acceptat expres în scris și în situația în care acestea respectă reglementarea specifică privind transparența clauzelor contractuale în acest domeniu.”

17 În temeiul articolului 8 din LCGC:

„1. Sunt nule de plin drept condițiile generale care, în prejudiciul aderentului, contravin dispozițiilor legii sau ale oricărei alte norme imperative sau prohibitive, cu excepția cazului în care acestea sancționează în mod diferit încălcarea lor.

2. În special, sunt nule condițiile generale abuzive din contractele încheiate cu un consumator […]”

Jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă, Spania)

– Hotărârea nr. 241/2013 din 9 mai 2013

18 Sesizat cu o acțiune colectivă în încetare introdusă de o asociație de consumatori împotriva mai multor instituții de credit, Tribunal Supremo (Curtea Supremă), în hotărârea nr. 241/2013 din 9 mai 2013 (denumită în continuare „hotărârea din 9 mai 2013”), după ce a constatat caracterul abuziv al clauzelor care prevedeau o limită minimă sub care nu putea coborî rata dobânzii variabile (denumite în continuare „clauzele «prag»”) conținute în condițiile generale ale contractelor de împrumut ipotecar încheiate cu consumatori, a constatat nulitatea acestor clauze.

19 Instanța menționată a considerat că clauzele respective, care aveau ca obiect definirea obiectului principal al contractelor în cauză, erau inteligibile din punct de vedere gramatical pentru consumatori și că îndeplineau, așadar, cerința de redactare clară și comprehensibilă impusă prin articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13. Astfel, în opinia instanței menționate, nu era necesar să se considere că acestea prezintă un caracter abuziv, în conformitate cu jurisprudența elaborată de Curte în Hotărârea din 3 iunie 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309).

20 Cu toate acestea, întemeindu-se, printre altele, pe principiile afirmate de Curte în Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180), instanța menționată a constatat că cerința de transparență prevăzută la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretată în sensul că include nu doar respectarea unui aspect formal, ci și a unui aspect material, care are același conținut precum cerința prevăzută la articolul 5 din această directivă și care are legătură cu caracterul suficient al informațiilor furnizate consumatorilor la încheierea contractului, cu privire la consecințele juridice și economice care decurg pentru aceștia din aplicarea clauzelor referitoare, printre altele, la obiectul principal al contractului.

21 Or, potrivit Tribunal Supremo (Curtea Supremă), în cauza în care s-a pronunțat hotărârea din 9 mai 2013, cerința transparenței materiale nu era îndeplinită, în măsura în care instituțiile bancare vizate nu furnizaseră consumatorilor astfel de informații la încheierea contractelor de împrumut care conțineau clauze „prag”. Prin urmare, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a efectuat analiza caracterului eventual abuziv al acestor clauze, având în vedere criteriile generale de bună-credință, de echilibru și de transparență prevăzute la articolul 3 alineatul (1), la articolul 4 alineatul (1) și la articolul 5 din

Directiva 93/13 și a constatat nulitatea clauzelor respective ca urmare a lipsei lor de transparență cauzate de o informare insuficientă a împrumutaților cu privire la consecințele concrete ale aplicării lor practice.

22 Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a considerat totuși că contractele de împrumut ipotecar în discuție puteau continua să existe și a limitat, în plus, retroactivitatea efectelor constatării nulității clauzelor „prag”.

23 Astfel, în această privință, după ce a amintit că, în temeiul jurisprudenței Curții aplicate constatării nulității unor clauze abuzive, trebuia să se considere că clauzele în discuție nu avuseseră niciun efect, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a arătat că, în pofida regulii generale a efectului retroactiv al unei constatări a nulității, acest efect trebuia să fie în acord cu principiile generale de drept și, în special, cu principiul securității juridice.

24 Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a statuat că clauzele „prag” erau legale ca atare, că erau întemeiate pe motive obiective, că nu erau nici neuzuale, nici excesive, că utilizarea acestora fusese tolerată mult timp pe piața creditelor imobiliare, că nulitatea lor se întemeia pe o lipsă de transparență, cauzată de o informare insuficientă a împrumutaților, că instituțiile bancare respectaseră cerințele normative de informare, că stabilirea unei rate minime a dobânzii corespundea necesității de a menține un randament minim al împrumuturilor ipotecare în discuție pentru a permite instituțiilor bancare să își acopere costurile de producție angajate și să continue să acorde finanțări, că clauzele „prag” erau calculate astfel încât să nu determine schimbări semnificative în ceea ce privește sumele care trebuiau plătite inițial, sume de care prestatorii țineau seama atunci când decideau comportamentul lor economic, că legislația spaniolă autoriza substituirea creditorului și că retroactivitatea constatării nulității clauzelor în discuție ar determina perturbări economice grave.

25 Prin urmare, în lumina acestor considerații, Tribunal Supremo (Curtea Supremă), în temeiul principiului securității juridice, a limitat efectele hotărârii sale începând de la data publicării acesteia, hotărând că constatarea nulității clauzelor „prag” în discuție nu va afecta nici situațiile definitiv soluționate prin decizii judecătorești având autoritate de lucru judecat, nici plățile efectuate anterior datei de 9 mai 2013, astfel încât doar sumele plătite fără să fie datorate în temeiul clauzelor respective ulterior acestei date urmau să trebuiască să fie restituite.

– Hotărârea nr. 139/2015 din 25 martie 2015

26 În hotărârea nr. 139/2015 din 25 martie 2015 (denumită în continuare „hotărârea din 25 martie 2015”), Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a confirmat limitarea efectelor retroactive ale constatării nulității unei clauze „prag” în cadrul unei acțiuni individuale a unui consumator care solicita restituirea sumelor plătite în mod nejustificat în temeiul unei astfel de clauze. Procedând astfel, instanța menționată a extins în cazul acțiunilor individuale în încetare și în reparație soluția reținută anterior prin hotărârea din 9 mai 2013 pentru acțiunile colective în încetare. Astfel, în cauza în care s-a pronunțat hotărârea din 25 martie 2015, obligația de restituire a fost limitată doar la sumele plătite în mod nejustificat după pronunțarea hotărârii din 9 mai 2013.

Situația de fapt din litigiile principale și întrebările preliminare

Cauza C-154/15

27 Domnul Francisco Gutiérrez Naranjo a contractat la Cajasur Banco SAU un împrumut ipotecar care conținea o clauză „prag”.

28 Întemeindu-se pe Directiva 93/13, precum și pe jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă), domnul Gutiérrez Naranjo a sesizat Juzgado de lo Mercantil nº 1 de Granada (Tribunalul Comercial nr. 1 din Granada, Spania) cu o acțiune având ca obiect constatarea nulității acestei clauze „prag” și dispunerea restituirii sumelor plătite în mod nejustificat în temeiul acestei clauze.

29 Instanța de trimitere se întreabă dacă faptul de a limita efectele constatării nulității unei clauze contractuale ca urmare a caracterului său abuziv doar la perioada ulterioară acestei constatări este compatibilă cu articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13.

30 Prin urmare, Juzgado de lo Mercantil nº 1 de Granada (Tribunalul Comercial nr. 1 din Granada) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Interpretarea lipsei caracterului obligatoriu în sensul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 este compatibilă, în astfel de ipoteze, cu o interpretare conform căreia constatarea nulității clauzei menționate produce totuși efecte până la momentul pronunțării acesteia și, prin urmare, cu interpretarea conform căreia efectele pe care le-a produs clauza respectivă în perioada în care a fost în vigoare nu sunt invalidate sau declarate lipsite de efect, deși se constată nulitatea acesteia?

2) Încetarea utilizării care s-ar putea dispune în raport cu o anumită clauză [în conformitate cu prevederile articolului 6 alineatul (1) și ale articolului 7 alineatul (1)] într-o acțiune individuală exercitată de un consumator, atunci când se constată nulitatea, este compatibilă cu limitarea efectelor respectivei nulități? Este posibilă limitarea de către instanțe a restituirii sumelor plătite de consumator – care trebuie efectuată de profesionist – în temeiul clauzei, a cărei nulitate de la momentul nașterii sale a fost constatată ulterior, ca urmare a lipsei de informare și/sau de transparență?”

Cauza C-307/15

31 La 28 iulie 2006, doamna Ana María Palacios Martínez a încheiat cu Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA) un contract de împrumut ipotecar care conținea o clauză „prag”.

32 La 6 martie 2014, împrumutata a introdus o acțiune la Juzgado de lo Mercantil nº 1 de Alicante (Tribunalul Comercial nr. 1 din Alicante, Spania) având ca obiect constatarea nulității acestei clauze „prag” ca urmare a caracterului său abuziv, precum și obținerea restituirii sumelor percepute în mod nejustificat de instituția bancară.

33 Ca jurisdicție de prim grad, această instanță a considerat, făcând referire la soluția elaborată de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în hotărârea sa din 9 mai 2013, că acțiunea rămăsese fără obiect, fără a aduce atingere restituirii către reclamantă a sumelor pe care instituția bancară le-ar fi perceput în temeiul clauzei în discuție începând de la data pronunțării acestei hotărâri.

34 Sesizată cu apel, Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante, Spania) exprimă îndoieli cu privire la compatibilitatea soluției reținute în primă instanță cu articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13.

35 În opinia sa, neretroactivitatea constatării nulității unei clauze abuzive ar putea fi în contradicție atât cu obiectivele acestei directive, cât și cu interzicerea limitării pe cale judecătorească a efectelor unei clauze abuzive. În plus, instanța menționată are îndoieli cu privire la faptul că condițiile impuse de Curte pentru ca efectele constatării nulității unei clauze abuzive să poată fi limitate în timp erau îndeplinite în cauza în care s-a pronunțat hotărârea din 9 mai 2013.

36 Prin urmare, Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Este compatibil cu principiul neobligativității [clauzelor abuzive], consacrat la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, faptul că obligația de restituire rezultată din decizia de constatare a nulității unei clauze «prag» incluse într-un contract de credit, ca urmare a caracterului său abuziv, nu produce efecte retroactive de la momentul încheierii contractului, ci de la o dată ulterioară?

2) Criteriul bunei-credințe a celor interesați, care servește drept temei pentru limitarea efectului retroactiv [al nulității] unei clauze abuzive, reprezintă o noțiune autonomă a dreptului Uniunii care trebuie interpretată în mod uniform de toate statele membre?

3) În cazul unui răspuns afirmativ, ce criterii trebuie avute în vedere pentru a determina existența bunei-credințe a celor interesați?

4) În orice caz, este conform cu buna-credință a celor interesați comportamentul unui profesionist care, la întocmirea contractului, a cauzat lipsa de transparență care a determinat caracterul abuziv al clauzei?

5) Riscul unor consecințe grave, care servește drept temei pentru limitarea efectului retroactiv [al nulității] unei clauze abuzive, reprezintă o noțiune autonomă a dreptului Uniunii care trebuie interpretată în mod uniform de toate statele membre?

6) În cazul unui răspuns afirmativ, ce criterii ar trebui luate în considerare?

7) Riscul unor consecințe grave trebuie evaluat luându-se în considerare doar acel risc care se poate produce pentru profesionist sau trebuie avut în vedere și prejudiciul ocazionat consumatorilor ca urmare a nerestituirii integrale a sumelor plătite în temeiul respectivei clauze «prag»?”

Cauza C-308/15

37 La 1 iunie 2001, domnul Emilio Irles López și doamna Teresa Torres Andreu au încheiat cu Banco Popular Español SA (denumită în continuare „BPE”) un contract de împrumut ipotecar care conține o clauză „prag”. Prin actele de modificare din 2 mai 2007 și din 14 iunie 2007, părțile au convenit două măriri ale liniei de credit, fiecare conținând o clauză „prag”.

38 Considerând că împrejurările în care au consimțit la clauzele „prag” au fost caracterizate printr-o lipsă de transparență, împrumutații au sesizat Juzgado de lo Mercantil nº 3 de Alicante (Tribunalul Comercial nr. 3 din Alicante, Spania) cu o acțiune având ca obiect constatarea nulității acestor clauze și restituirea sumelor plătite în mod nejustificat în temeiul acestora.

39 Acțiunea a fost admisă în primul grad de jurisdicție de instanța menționată, care a obligat astfel BPE să restituie împrumutaților sumele plătite în mod nejustificat în aplicarea acestor clauze începând de la încheierea contractului de împrumut și a actelor de modificare a acestuia.

40 BPE a formulat apel împotriva Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante) întemeindu-se pe hotărârile din 9 mai 2013 și 25 martie 2015.

41 Instanța de trimitere exprimă, pe de o parte, îndoieli cu privire la compatibilitatea limitării efectelor constatării nulității unei clauze abuzive cu articolul 6 din Directiva 93/13. Pe de altă parte, în opinia acestei instanțe, faptul că Tribunal Supremo (Curtea Supremă), prin hotărârea din 25 martie 2015, a extins în cazul acțiunilor individuale soluția pe care o adoptase în hotărârea din 9 mai 2013 în

contextul unei acțiuni colective putea avea ca efect restrângerea drepturilor împrumutaților, considerați individual, la o protecție jurisdicțională efectivă, în măsura în care circumstanțele specifice fiecărui caz concret nu ar fi luate în considerare pentru a determina momentul în care ia naștere obligația de restituire care revine instituției bancare care a beneficiat de efectele unei clauze abuzive.

42 Prin urmare, Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante) a decis să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții, pe lângă aceleași întrebări preliminare cu cele adresate în cauza C-307/15, o a opta întrebare, formulată după cum urmează:

„8) Este compatibilă cu principiul neobligativității clauzelor abuzive pentru consumator consacrat la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 și cu dreptul la o protecție jurisdicțională efectivă consacrat la articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene extinderea automată a limitării efectelor restitutorii rezultate din nulitatea unei clauze «prag», limitare constatată în cadrul unei proceduri inițiate de o asociație de consumatori împotriva unor instituții financiare, asupra acțiunilor individuale în constatarea nulității unei clauze «prag», ca urmare a caracterului său abuziv, exercitate de clienți consumatori care au încheiat un contract de împrumut ipotecar cu alte instituții financiare?”

43 Prin decizia președintelui Curții din 10 iulie 2015, cauzele C-307/15 și C-308/15 au fost conexate pentru buna desfășurare a procedurii scrise și a procedurii orale, precum și în vederea pronunțării hotărârii.

44 Prin Ordonanța președintelui Curții din 14 august 2015, au fost respinse cererile formulate de Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante) având ca obiect judecarea cauzelor C-307/15 și C-308/15 potrivit procedurii accelerate prevăzute la articolul 23a din Statutul Curții de Justiție a Uniunii Europene și la articolul 105 din Regulamentul de procedură al Curții.

45 Prin decizia președintelui Curții din 21 octombrie 2015, cauza C-154/15 a fost conexată cauzelor C-307/15 și C-308/15 pentru buna desfășurare a procedurii orale și în vederea pronunțării hotărârii.

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la prima și la a doua întrebare în cauza C-154/15 și cu privire la prima întrebare în cauza C-307/15 și în cauza C-308/15

46 Prin intermediul celor două întrebări în cauza C-154/15, precum și prin intermediul primelor întrebări în cauzele C-307/15 și C-308/15, care trebuie analizate împreună, instanțele de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că se opune unei jurisprudențe naționale care limitează în timp efectele restitutorii legate de constatarea pe cale judecătorească a caracterului abuziv, în sensul articolului 3 alineatul (1) din această directivă, al unei clauze conținute într-un contract încheiat de un profesionist cu un consumator doar la sumele plătite în mod nejustificat în aplicarea acestei clauze ulterior pronunțării deciziei care a constatat pe cale judecătorească acest caracter abuziv.

47 Cu titlu introductiv, este necesar să se examineze argumentul guvernului spaniol, al Cajasur Banco, precum și al BPE, potrivit căruia chestiunea efectelor constatării caracterului abuziv al unei clauze precum cele în discuție în litigiile principale nu ar intra în domeniul de aplicare al Directivei 93/13, din moment ce, prin efectuarea unei astfel de constatări, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) ar fi asigurat un nivel de protecție a consumatorilor mai ridicat decât cel garantat prin această directivă.

48 În această privință, din deciziile de trimitere reiese, desigur, că, în hotărârea din 9 mai 2013, pentru a justifica un control al caracterului abuziv al clauzelor „prag” în discuție, referitoare la obiectul principal al contractelor în cauză, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a interpretat cerința transparenței prevăzută la articolul 4 alineatul (2) din directiva menționată în sensul că nu se limitează la respectarea transparenței formale a clauzelor contractuale, legată de caracterul clar si comprehensibil al redactării acestora, ci în sensul că se extinde la respectarea transparenței materiale a acestora, legată de caracterul suficient al informațiilor furnizate consumatorului cu privire la întinderea atât juridică, cât și economică a angajamentului său contractual.

49 Cu toate acestea, după cum a arătat avocatul general la punctele 46-50 din concluzii, controlul transparenței materiale a clauzelor referitoare la obiectul principal al contractului provine din cel pe care îl impune articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13. Astfel, această dispoziție prevede, în aceiași termeni precum cei care figurează la articolul 5 din această directivă, că clauzele contractuale trebuie să fie „redactate într-un limbaj clar și inteligibil”.

50 Or, în această privință, Curtea a statuat în mod repetat că, pentru un consumator, informarea, înaintea încheierii unui contract, cu privire la condițiile contractuale și la consecințele respectivei încheieri este de o importanță fundamentală. Acesta din urmă decide, în special pe baza respectivei informări, dacă dorește să se oblige potrivit condițiilor redactate în prealabil de către profesionist (Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, punctul 44).

51 Prin urmare, examinarea caracterului abuziv, în sensul articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13, al unei clauze contractuale având ca obiect definirea obiectului principal al contractului, în cazul în care consumatorul nu a dispus, înaintea încheierii acestui contract, de informația necesară cu privire la condițiile contractuale și la consecințele respectivei încheieri, intră în domeniul de aplicare al acestei directive, în general, și al articolului 6 alineatul (1) din aceasta, în special.

52 Astfel, în măsura în care instanțele de trimitere fac referire la hotărârea din 9 mai 2013 care limitează efectul restitutoriu al constatării caracterului abuziv al clauzelor „prag”, este necesar să se examineze dacă articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că autorizează o astfel de limitare de către o instanță națională.

53 Potrivit articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, statele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un profesionist, în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator.

54 Această dispoziție trebuie considerată ca fiind o normă echivalentă cu normele naționale care au, în cadrul ordinii juridice interne, caracterul unor norme de ordine publică (a se vedea în acest sens Hotărârea din 30 mai 2013, Asbeek Brusse și de Man Garabito, C-488/11, EU:C:2013:341, punctul 44).

55 În plus, este vorba despre o dispoziție imperativă care urmărește să substituie echilibrului formal pe care îl instituie contractul între drepturile și obligațiile cocontractanților un echilibru real, de natură să restabilească egalitatea dintre aceștia din urmă (Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 63).

56 Date fiind caracterul și importanța interesului public pe care îl constituie protecția consumatorilor, care se găsesc într-o situație de inferioritate în raport cu profesioniștii, Directiva 93/13 impune statelor membre, astfel cum reiese din articolul 7 alineatul (1) din aceasta coroborat cu cel de al douăzeci și patrulea considerent al său, să prevadă mijloace adecvate și eficace „pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzători sau furnizori [a se citi «profesioniști»]” (Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 78).

57 În acest scop, revine instanței naționale sarcina de a exclude pur și simplu aplicarea unei clauze contractuale abuzive pentru ca ea să nu producă efecte obligatorii în ceea ce privește consumatorul, fără ca acesta să aibă posibilitatea să îi modifice conținutul (a se vedea în acest sens Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 65).

58 În acest context, pe de o parte, instanța națională este obligată să analizeze din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale care se încadrează în domeniul de aplicare al Directivei 93/13, suplinind în acest fel dezechilibrul existent între consumator și profesionist, din moment ce dispune de elementele de drept și de fapt necesare în acest scop.

59 Astfel, eficacitatea deplină a protecției prevăzute de directiva menționată impune ca instanța națională care a constatat din oficiu caracterul abuziv al unei clauze să poată să stabilească toate consecințele acestei constatări, fără a aștepta ca consumatorul, informat cu privire la drepturile sale, să prezinte o declarație prin care să solicite anularea clauzei respective (Hotărârea din 30 mai 2013, Jőrös, C-397/11, EU:C:2013:340, punctul 42).

60 Pe de altă parte, instanța națională nu poate fi abilitată să modifice conținutul clauzelor abuzive, în caz contrar riscând să contribuie la eliminarea efectului descurajator pe care îl are asupra profesioniștilor faptul că astfel de clauze abuzive pur și simplu nu sunt aplicate în ceea ce privește consumatorul (a se vedea în acest sens Hotărârea din 21 ianuarie 2015, Unicaja Banco și Caixabank, C-482/13, C-484/13, C-485/13 și C-487/13, EU:C:2015:21, punctul 31 și jurisprudența citată).

61 Rezultă din considerațiile care precedă că articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că este necesar să se considere, în principiu, că o clauză contractuală declarată abuzivă nu a existat niciodată, astfel încât aceasta nu poate avea efect în ceea ce privește consumatorul. Prin urmare, constatarea pe cale judecătorească a caracterului abuziv al unei astfel de clauze trebuie, în principiu, să aibă drept consecință restabilirea în drept și în fapt a situației în care s-ar găsi consumatorul în lipsa clauzei respective.

62 Din cele arătate rezultă că obligația instanței naționale de a înlătura o clauză contractuală abuzivă care impune plata unor sume care se dovedesc a fi nedatorate determină, în principiu, un efect restitutoriu corespunzător în privința acelorași sume.

63 Astfel, lipsa unui astfel de efect restitutoriu ar fi susceptibilă să pună sub semnul întrebării efectul disuasiv pe care articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 coroborat cu articolul 7 alineatul (1) din această directivă intenționează să îl confere constatării caracterului abuziv al clauzelor conținute în contractele încheiate de un profesionist cu consumatorii.

64 Desigur, articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 impune ca statele membre să prevadă că clauzele abuzive nu creează obligații pentru consumator „în conformitate cu legislația internă” (Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 57).

65 Cu toate acestea, reglementarea de către dreptul național a protecției garantate consumatorilor prin Directiva 93/13 nu poate modifica întinderea și, așadar, substanța acestei protecții și, în acest fel, să repună în discuție sporirea eficienței protecției menționate prin adoptarea unor norme uniforme în ceea ce privește clauzele abuzive, care a fost urmărită de legiuitorul Uniunii Europene, astfel cum se indică în cel de al zecelea considerent al Directivei 93/13.

66 În consecință, deși revine statelor membre, prin intermediul dreptului lor național, sarcina de a defini condițiile în care are loc constatarea caracterului abuziv al unei clauze conținute într-un contract și în care se materializează efectele juridice concrete ale acestei constatări, nu este mai puțin adevărat că o astfel de constatare trebuie să permită restabilirea în drept și în fapt a situației în care s-ar găsi

consumatorul în lipsa acestei clauze abuzive, mai concret prin instituirea unui drept la restituirea avantajelor dobândite în mod nejustificat, în detrimentul său, de către profesionist în temeiul respectivei clauze abuzive.

67 În speță, prin hotărârea din 9 mai 2013, la care fac referire instanțele de trimitere, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a hotărât că constatarea caracterului abuziv al clauzelor „prag” în discuție nu afecta nici situațiile definitiv soluționate prin decizii judecătorești care se bucură de autoritate de lucru judecat, nici plățile efectuate anterior datei pronunțării acestei hotărâri și că, în consecință, efectele care decurg din această constatare, în special dreptul consumatorului la restituire, erau limitate, în temeiul principiului securității juridice, la sumele plătite în mod nejustificat începând de la această dată.

68 În această privință, este adevărat că Curtea a recunoscut deja că protecția consumatorului nu prezintă un caracter absolut. În special, aceasta a statuat în sensul că dreptul Uniunii nu impune unei instanțe naționale să înlăture aplicarea normelor interne de procedură care conferă, printre altele, autoritate de lucru judecat unei decizii, chiar dacă acest lucru ar permite remedierea unei încălcări a unei dispoziții, indiferent de natura acesteia, conținute în Directiva 93/13 (a se vedea în acest sens Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 37). Rezultă că Tribunal Supremo (Curtea Supremă) era îndreptățit să statueze, în hotărârea sa din 9 mai 2013, că aceasta din urmă nu era de natură să afecteze situațiile soluționate definitiv prin decizii judecătorești anterioare care se bucură de autoritate de lucru judecat.

69 De asemenea, Curtea a hotărât deja că stabilirea unor termene rezonabile de introducere a acțiunilor sub sancțiunea decăderii în vederea asigurării securității juridice este compatibilă cu dreptul Uniunii (Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 41).

70 Cu toate acestea, trebuie să se facă distincția între aplicarea unei modalități procedurale, precum un termen de prescripție rezonabil, și o limitare în timp a efectelor unei interpretări a unei norme de drept al Uniunii (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 aprilie 2010, Barth, C-542/08, EU:C:2010:193, punctul 30 și jurisprudența citată). În această privință, trebuie amintit că este de competența exclusivă a Curții, ținând seama de cerința fundamentală a unei aplicări uniforme și generale a dreptului Uniunii, să decidă cu privire la existența unor limitări în timp care trebuie să fie aplicate interpretării date unei astfel de norme (a se vedea în acest sens Hotărârea din 2 februarie 1988, Barra și alții, 309/85, EU:C:1988:42, punctul 13).

71 Astfel, condițiile stabilite de legislația internă, la care face trimitere articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, nu pot aduce atingere substanței dreptului pe care această dispoziție îl conferă consumatorilor, astfel cum este interpretată de jurisprudența Curții amintită la punctele 54-61 din prezenta hotărâre, ca o clauză reputată abuzivă să nu creeze obligații pentru aceștia.

72 Or, limitarea în timp a efectelor juridice care decurg din constatarea nulității clauzelor „prag” pe care a efectuat-o Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în hotărârea sa din 9 mai 2013 echivalează cu lipsirea, în general, a oricărui consumator care a încheiat, anterior acestei date, un contract de împrumut ipotecar care conține o astfel de clauză de dreptul de a obține restituirea integrală a sumelor pe care le-a plătit în mod nejustificat în temeiul acestei clauze instituției bancare în perioada anterioară datei de 9 mai 2013.

73 Rezultă că o jurisprudență națională precum cea care rezultă din hotărârea din 9 mai 2013, privind limitarea în timp a efectelor juridice care decurg din constatarea caracterului abuziv al unei clauze contractuale în temeiul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, nu permite decât asigurarea unei protecții limitate consumatorilor care au încheiat un contract de împrumut ipotecar care conține o clauză „prag” anterior datei pronunțării deciziei care a constatat pe cale judecătorească acest caracter abuziv. O astfel de protecție se dovedește, așadar, incompletă și insuficientă și nu constituie un mijloc

nici adecvat, nici eficient pentru a preveni utilizarea acestui tip de clauze, contrar prevederilor articolului 7 alineatul (1) din această directivă (a se vedea în acest sens Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz, C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 60).

74 În aceste condiții, întrucât instanțele de trimitere sunt obligate să respecte, pentru soluționarea litigiilor principale, interpretarea dreptului Uniunii dată de Curte, ele trebuie să nu aplice, din oficiu, limitarea în timp a efectelor pe care a efectuat-o Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în hotărârea sa din 9 mai 2013, având în vedere că nu rezultă că aceasta este compatibilă cu dreptul menționat (a se vedea în acest sens Hotărârea din 5 octombrie 2010, Elchinov, C-173/09, EU:C:2010:581, punctele 29-32, Hotărârea din 19 aprilie 2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, punctele 33 și 34, Hotărârea din 5 iulie 2016, Ognyanov, C-614/14, EU:C:2016:514, punctul 36, precum și Hotărârea din 8 noiembrie 2016, Ognyanov, C-554/14, EU:C:2016:835, punctele 67-70).

75 Rezultă din ansamblul considerațiilor care precedă că articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că se opune unei jurisprudențe naționale care limitează în timp efectele restitutorii legate de constatarea caracterului abuziv, în sensul articolului 3 alineatul (1) din această directivă, al unei clauze conținute într-un contract încheiat de un profesionist cu un consumator doar la sumele plătite în mod nejustificat în aplicarea unei astfel de clauze, ulterior pronunțării deciziei care a constatat pe cale judecătorească acest caracter abuziv.

Cu privire la celelalte întrebări preliminare

76 Ținând seama de răspunsul dat la prima și la a doua întrebare în cauza C-154/15, precum și la primele întrebări în cauzele C-307/15 și C-308/15, nu este necesar să se răspundă la celelalte întrebări preliminare.

Cu privire la cheltuielile de judecată

77 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară:

Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii trebuie interpretat în sensul că se opune unei jurisprudențe naționale care limitează în timp efectele restitutorii legate de constatarea pe cale judiciară a caracterului abuziv, în sensul articolului 3 alineatul (1) din această directivă, al unei clauze conținute într-un contract încheiat de un profesionist cu un consumator doar la sumele plătite în mod nejustificat în aplicarea unei astfel de clauze, ulterior pronunțării deciziei care a constatat pe cale judecătorească acest caracter abuziv.

Semnături